

Müze Şehir Urfa

(Arkeolojik Kazılar ve Yüzey Araştırmaları Işığında Urfa)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah EKİNCİ

ŞANLIURFA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
ŞEHİR KİTAPLIĞI DİZİSİ: 3

ISBN 975-585-572-6

Yayın Kordinatörü
Selami YILDIZ

Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Muhammed Beşir Aşan

Dizgi ve Mizanpaj
Kare Film

Tashih
M. Eşref Yıldız

Kapak Tasarım
Sibel Arbak

Yayın Hakkı
Bu eserden iktibas yapılırken
dipnot veya bağlaç usulü kaynak gösterilmeden
yararlanılamaz

Kitabın Hukuki Sorumluluğunun Tamamı Yazarına Aittir

Baskı-Cilt
Desen Ofset-ANKARA

Sevgili annem

Gülçin Ekinci'ye...

Boş sayfa

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

ÖNSÖZ

GİRİŞ

URFA VE ÇEVRESİNİN JEOPOLİTİK KONUMU

BİRİNCİ BÖLÜM

- A. PALEOLİTİK DÖNEM
- B. URFA VE ÇEVRESİNDE PALEOLİTİK DÖNEME AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- C. MEZOLİTİK DÖNEM
- D. URFA VE ÇEVRESİNDE MEZOLİTİK DÖNEME AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- E. NEOLİTİK DÖNEM
- F. URFA VE ÇEVRESİNDE NEOLİTİK DÖNEME AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- G. HALAF DÖNEMİ
- H. URFA VE ÇEVRESİNDE HALAF DÖNEMİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- İ. KALKOLİTİK DÖNEM
- J. URFA VE ÇEVRESİNDE KALKOLİTİK DÖNEME AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- K. UBEYD DÖNEMİ
- L. URFA VE ÇEVRESİNDE UBEYD DÖNEMİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- M. URUK DÖNEMİ
- N. URFA VE ÇEVRESİNDE URUK DÖNEMİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- O. TUNÇ ÇAĞI
- P. HİTİT İMPARATORLUĞU

- Q. URFA VE ÇEVRESİNDE TUNÇ ÇAĞINA AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- R. URARTU KRALLIĞI
- S. FRİGYA KRALLIĞI
- T. LİDYA KRALLIĞI
- U. URFA VE ÇEVRESİNDE TUNÇ ÇAĞINA AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI

İKİNCİ BÖLÜM

- A. HELENİSTİK DÖNEM
- B. URFA VE ÇEVRESİNDE HELENİSTİK DÖNEME AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- C. İRAN, ROMA, BİZANS DÖNEMLERİ
- D. URFA VE ÇEVRESİNDE İRAN, ROMA VE BİZANS DÖNEMLERİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- A. İSLAM-TÜRK DÖNEMİ
- B. URFA VE ÇEVRESİNDE İSLAM DÖNEMİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI
- C. TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ DÖNEMİ
- D. URFA VE ÇEVRESİNDE İSLAM DÖNEMİNE AİT YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE KAZI ALANLARI

SONUÇ

EKLER

TAKDİM

Şanlıurfa, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye ve Irak'a komşu olan, İpekyolu güzergâhındaki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Doğu'yu Batı'ya bağlayan ticarî ve askerî yolların kesiştiği kavşak noktasında bulunması, stratejik öneme sahip bir kent olmasını beraberinde getirmiştir. Bu özelliğinden dolayı, tarihi gelişim sürecinde, üzerinde birçok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş, birçok uygarlığa beşiklik etmiştir.

Şanlıurfa, **kadim bir şehirdir**, Balıklıgöl'de, Nevalıçori'de, Göbeklitepe'de kısacası bugüne kadar il genelinde yapılan 35 arkeolojik kazıdan, elde edilen bulgulara göre Şanlıurfa tarihi, günümüzden 13.500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Balıklıgöl çevresinde yapılan kazı çalışmalarında günümüzden 13.500 yıl öncesine ait bir heykel bulunmuştur.

İl genelinde mimarlık tarihinin başlangıcı sayılan Neolitik çağa ait birçok yerleşim yeri vardır. Dünyada plastik sanatların ilk örnekleri Göbeklitepe, Nevalıçori ve Şaşkan Höyükte kısacası Şanlıurfa'da taşlara kazınmıştır.Şanlıurfa, bu özelliğinden dolayı "**Müze Şehir**" adıyla da tanınmaktadır.

Şanlıurfa, birçok peygamberi bağrından çıkarmış, bir çok peygamberin uğrak yeri olmuş ve bu yüce insanlara ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Üç semavi dinin Hz. İbrahim'de bulunduğu ve Hz İsa tarafından kutsanan bu târihî şehir Hıristiyan dünyasınca önemli bir değer olan kutsal kefenede (Hagion Mandylion) ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle de "**Peygamberler Şehri**" veya "**Peygamberler Diyarı**" adıyla anılmaktadır.

Şanlıurfa, farklı inançlar ve bu inançlarla bağlantılı kültürlerin yüzyıllar boyu sergilendiği bir şehir unvanıyla özelde ülke coğrafyasında, genelde dünya coğrafyasında önemli bir şehirdir. Tarihsel birikimi ile birçok medeniyete beşiklik eden bu şehir din, dil,

ırk, kültür ve **medeniyetlerin buluştuğu, kaynaştığı, bir hoş görü şehri** olmuştur...

Yeryüzünde **Hristiyanlık dinini resmi olarak ilk kabul eden devlet** (M.Ö. 126-M.S. 226) **Urfa merkezli Abgar Kralığıdır**. Üçlü teslis inancından uzak ilk İncil (Peshitta) M.S.200 yıllarında Urfa Akademisi'nde yazılmıştır. İlk kilise müziği Urfa'da yapılmıştır.

Tarihi Harran Üniversitesi'nde ve **Urfa Akademisi'nin** batı medeniyetinin büyük katkısı olmuştur. Tarihi süreçte bir bilim ve ilim şehri olan Şanlıurfa, **ilk kütüphanelerin kurulduğu şehirlerden biridir**.

Şanlıurfa'yı Harran'dan ayrı düşünemeyiz, Harran tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete beşiklik etmiş önemli bir şehirdir. Harran, gezegenlerin (ay, güneş yıldız vb.) kutsal sayıldığı Sabiiliğin merkezi, Sin Tapınağı'nın bulunduğu şehirdir.

Şanlıurfa inanç, kış, termal, yayla, av, su sporları ve oritoloji turizminde önemli bir potansiyele sahiptir.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüzün 2006 yılında gündemine aldığı “Şehir Kitaplığı” projesinin bir serisi olan “Müze Şehir Urfa” adlı bu çalışmaya emeği geçenlere teşekkür ederim.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi

ÖNSÖZ

Bölge tarih öncesi ve sonrası dönemlerde çeşitli hâkimiyetleri yaşamıştır. Yörede yapılan kazılarda çeşitli dönemlere ait kalıntılar bulunmuştur. Bölgede yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Halef, Kalkolitik, Ubeyd, Uruk dönemleri, Tunç, Demir çağları ile Urartu, Frigya, Lidya, Helenistik, İran, Roma-Bizans, İslam dönemi ile Türk dönemlerine ait buluntular elde edilmiştir. Bu buluntular bölgenin siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel yapısına ışık tutmaktadır. Bölgenin sosyal yapısıyla ilgili olarak başta Harran Sabîileri, Pagan kültürü, Yahudiler, Hıristiyanlar ve İslamî döneme ait çeşitli buluntular kayda değer eserlerdir.

Urfa 639 gibi erken bir dönemde İslam ile tanışmış olması ve Anadolu'nun Türkleşmesinde bir giriş kapısı olma özelliği taşıması açısından da ayrıca bir öneme sahiptir. Bölgede kendine mahsus bir krallığın kuruluş olması, Hıristiyanlık kültüründe önemli bir yeri olan Hıristiyanlığı ilk kabul eden krallık olması Hz. İsa tarafından kutsandığı varsayımı kenti apayrı bir konuma sahip kılmaktadır. Kentin Hıristiyan kültüründen önce Pagan, Yıldız-Gezezen Kültü, Gnostizm, Daysanizm gibi köklü bir kültür yapısıyla bölgede felsefi okullarda birçok âlim yetişmiştir. İkinci Halife Hz. Ömer döneminde İslam egemenliği altına girmiş, yöreyi sahabe İyad b. Ganem m. 639'da fethetmiştir. Urfa ve çevresi Emevi döneminde de cazibesinden bir şey kaybetmemiş, özellikle son dönemde Emevilerin merkezi haline gelmiştir. Emevilerden sonra Abbasiler devrinde bölge ilmi yapısıyla ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yörede yetişen ilim adamları İslam medeniyetinin oluşmasında etkili olmuşlardır. Bu dönemde İslamlaşma hızlı bir şekilde başlamış olup Müslüman âlimler kentteki bu kültürel dokudan yararlanarak İslam kültür ve medeniyetine katkı sağlamışlardır. Bu yapısıyla zaman zaman bölge Hıristiyan saldırılarına maruz kalmış; hatta belli bir zaman aralığında Haçlı Kontluğu devleti de kurulmuştur. Selçuklular bölgeye hâkim olabilmek için çeşitli zaman aralıklarında yöreyi kuşatmışlar, ancak 1086 yılında Melikşah döneminde Bozan Bey tarafından

fethedilmiştir. Daha sonra bölgeye Zengiler ve Eyyubiler hâkim olmuştur. Bu dönemlerde de özellikle bölgeye atanan valiler tarafından imar faaliyetlerine hız verilmiştir. Bu valilerden Muzaffereddin Gökböri ile Takiyuddin, bölgede cami ve medreseler yapmışlardır. İlk İslam döneminden itibaren kentte İslamlaşma faaliyetleri başlamış olup Türk çağı dediğimiz XI. yüzyıldan itibaren bölgede bayrağı Türkler olarak kentin İslamlaşmasını doruk noktasına ulaştırmışlardır. Bu amaçla bölgede mescitler, camiler, Ribatlar, Zaviyeler, Kervansaraylar, Medreseler, Hanlar yapılmıştır. Bölge Moğol istilasıyla büyük bir badireyle karşılaşmıştır. Bu istilada Harran yakılıp yıkılmıştır.

Urfa jeopolitik konumu sonucunda, bizlere benzersiz bir miras kalmıştır. Bu nedenle eşsiz bir siyasi, iktisadi ve sosyo-ekonomik birikime sahip olan Urfa'nın günümüze ulaşan maddi ve manevi birikimlerini korumak bir zorunluluktur. Bu amaçla bizlerin, bu mirasın toprak altındakilerini çıkarmak ve toprak üstündekilerini de korumak öncelikli görevidir. Elinizdeki bu çalışma tarih öncesinden başlayarak bölgenin siyasi ve sosyo-kültürel yapısını aydınlatan yüzey araştırmalar ile arkeolojik kazıların dönemlerine göre toplu bir değerlendirmedir. Bu çalışma, bölgede yüzey araştırma ve arkeolojik kazılarda bulunan yerli-yabancı araştırmacılara bir vefa borcudur. Ayrıca bu çalışmanın gelecek nesillerin kentimizin tarihî mirasına duyarlılığına katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Son olarak çalışmanın hazırlanmasına katkı sağlayan öğrencilerimden Ahmet Kütük ve Cemil Kara'ya teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın basılmasına öncülük ve araştırmayla ilgili fotoğrafları temin edip çalışmada kullanılmasını sağlayan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Şanlıurfa Müzesi yetkililerine şükran borçluyum.

Abdullah EKİNCİ
Şanlıurfa 2006